

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет

ШПИЧАК ІННА ПЕТРІВНА

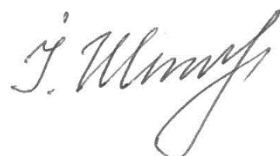
УДК 37 (091)

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ

В. Ф. ШМІДТ (1889–1937 рр.)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Рівне – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ПЕТРЕНКО Оксана Борисівна,
Рівненський державний гуманітарний університет,
завідувач кафедри теорії і методики виховання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ФЕДЯЄВА Валентина Леонідівна,
Херсонський державний університет,
професор кафедри педагогіки,
психології й освітнього менеджменту;

доктор педагогічних наук, доцент
ЯНЧЕНКО Тамара Василівна,
Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т. Г. Шевченка,
професор кафедри соціальної роботи.

Захист відбудеться 15 грудня 2017 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 47.053.01 у Рівненському державному гуманітарному університеті за адресою: 33000, м. Рівне, вул. Степана Бандери, 12.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Рівненського державного гуманітарного університету (33000, Україна, м. Рівне, вул. Пластова, 31).

Автореферат розісланий 14 листопада 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Гудовсек

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У контексті реформування сучасної системи освіти, реалізації концепції «Нової української школи» назріла необхідність побудови нової стратегії виховання, забезпечення відповідного сьогоденню бачення людини та її призначення у житті. Виклики сучасного соціуму детермінують вимоги навчання дітей жити, успішно діяти у світі, самовизначатися у ньому, розкривати індивідуальні творчі здібності.

На важливості такої вимоги наголошено в державних освітніх документах – законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки (2015), Концепції «Нова українська школа» (2016). У Концепції «Нової української школи» одним зі складників формули нової школи названо «наскрізний процес виховання, який формує цінності».

З огляду на це на часі звернення до спадщини вітчизняних педагогів, психологів, діячів освіти і культури минулого, зокрема й тих, чиї ідеї не були належно поціновані й осмислені науковцями та педагогами-практиками.

У сучасному історико-педагогічному дискурсі набуває все виразнішої актуальності повернення до наукового обігу імен забутих, до певного часу замовчуваних педагогів радянської доби, творча спадщина яких містить вагомі просвітницькі, виховні ідеї, які можуть збагатити теорію і практику освіти й виховання. Учені досліджують персоналії у світлі сучасних зрушень у педагогіці, переосмислюють їхню творчість, інтерпретують авторські ідеї в ракурсі актуальних питань сучасності. До когорти останніх належить і уродженка Волинської губернії (м. Старокостянтинів) Віра Федорівна Шмідт (Яницька) – відомий фахівець у галузі дошкільного виховання, педології, психоаналізу, психоаналітичного виховання початку ХХ ст.

Творча спадщина просвітительки – багате джерело виявлення її психолого-педагогічних ідей, з'ясування засад педагогічної позиції, реконструкції науково-педагогічної діяльності, обґрунтування внеску в розвиток педагогічної науки й організації процесу виховання.

Педагогічна та наукова діяльність Віри Шмідт упродовж двадцяти років (від 1917 р. і до 1937 р.) зазнала багатьох кардинальних змін, зумовлених і розвитком її наукових інтересів, і тими історичними процесами, що відбувалися в країні. Попри незаперечні здобутки В. Шмідт у галузі дошкільного виховання, педології і психоаналізу, найбільшу цінність складає її внесок в організацію та функціонування унікального, єдиного на той час у світі психоаналітично зорієнтованого закладу – Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність», який діяв у Москві протягом 1921–1925 рр.

В. Шмідт є автором відомої праці «Психоаналітичне виховання в Радянській Росії: звіт про Дитячий будинок-лабораторію в Москві» (1924, німецькою мовою), статей із проблем дитячого психоаналізу та педагогіки, унікальної праці «Дневник матери». Утім, із публікаціями Віри Шмідт більш ознайомлені європейські читачі (саме в німецьких журналах було вперше видруковано її статті), що закономірно, зважаючи на тогочасні суспільно-політичні процеси в

Радянському Союзу, пов'язані із забороною психоаналізу та педології, запереченням позитивного досвіду їхнього використання у практиці виховання дітей.

Своєчасність дослідження творчості В. Шмідт зумовлена, з одного боку, об'єктивною потребою за умов сьогодення ретельного вивчення її багатой, проте не проаналізованої ґрунтовно, педагогічної спадщини, а з іншого – посутньою вимогою висвітлення, узагальнення та критичного осмислення її поглядів на проблеми виховання дітей – епіцентра всієї педагогічної діяльності дослідниці.

За результатами історіографічного пошуку постає очевидне зацікавлення науковців творчою спадщиною та педагогічною діяльністю В. Шмідт лише із 70-х рр. ХХ ст.: педагогічну діяльність педагога в галузі дошкільного виховання розкрито у публікаціях М. Яницького; здобутки у сфері психоаналітичного виховання розглянуто у працях А. Белкіна, Ф. Бреннера, М. Мельникової, В. Овчаренка, А. Парамонової, Т. Шикалової, О. Еткінда; педагогічну діяльність дослідниці частково проаналізовано в роботах О. Обухова, О. Петренко, І. Чиркової, О. Яницького. Окремі аспекти творчої спадщини В. Шмідт представлено на сторінках журналів «Дефектология» (1974 р.), «Дошкольное воспитание» (1974 р.), «Развитие личности» (2002 р.).

Незважаючи на часткове вивчення творчої спадщини В. Шмідт, педагогічна та просвітницька діяльність останньої до сьогодні не отримала об'єктивної аналітичної оцінки та не виступала предметом цілісного дослідження.

Доцільність звернення до конструктивних ідей В. Шмідт увиразнює безсумнівна актуальність проблеми виховання дітей: виховання психічно здорової, повноцінної особистості – одне із пріоритетних завдань українського суспільства. Багатство теоретичної спадщини й досвіду науково-педагогічної діяльності В. Шмідт, а також відсутність наукової розробки означеної проблеми зумовили вибір теми дисертації **«Проблеми виховання дітей у творчій спадщині Віри Федорівни Шмідт (1889–1937 рр.)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету на тему «Теоретичні та методичні засади різновекторності інноватики у вихованні: досвід, реалії, перспективи» (державний реєстраційний номер 0115U000268). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 29.11.2013 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 28.01.2014 р.).

Мета дослідження – дослідити та систематизувати психолого-педагогічні ідеї Віри Федорівни Шмідт щодо виховання дітей у контексті суспільно-історичних змін ранньорадянського періоду.

Для досягнення мети дослідження передбачено виконання таких його **завдань:**

1. Обґрунтувати джерельну базу, визначити категорійно-поняттєвий апарат дослідження та окреслити історіографію проблеми.
2. Виокремити передумови й чинники формування світогляду та педагогічних поглядів В. Шмідт.
3. Визначити зміст творчої спадщини й основні напрями просвітницької і науково-педагогічної діяльності В. Шмідт.
4. Розкрити погляди Віри Федорівни Шмідт на специфіку організації виховання дітей.

Об'єкт дослідження – творча спадщина Віри Федорівни Шмідт (1889–1937 рр.).

Предмет дослідження – провідні психолого-педагогічні ідеї Віри Шмідт щодо сутності виховання дітей раннього і дошкільного віку.

Методи дослідження. Для реалізації мети, вирішення поставлених завдань на різних етапах роботи використано комплекс методів наукового дослідження, серед яких:

загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) – для виявлення об'єктивних даних творчого доробку В. Шмідт, системи психолого-педагогічних поглядів з огляду на розвиток системи освіти в радянській державі у 20–30-х роках ХХ ст.;

загальні та специфічні методи історико-педагогічного дослідження, як-от:

– *пошуково-бібліографічний* – для опрацювання джерел, архівних документів, матеріалів періодичних видань із проблеми дослідження;

– *біографічний* – для розгляду життя та діяльності В. Шмідт і її наукового доробку, визначення місця біографії педагога в соціокультурному середовищі з метою розкриття особливостей становлення і розвитку світоглядних і педагогічних засад творчості;

– *феноменологічний* – для дослідження постаті В. Шмідт із позицій об'єктивності, оригінальності наукового осмислення фактів без ідеологічних нашарувань, упередженості й ідеалізації та для формулювання теоретичних положень і висновків;

– *хронологічно-проблемний* – для вивчення педагогічної і творчої спадщини В. Шмідт у динаміці змін і часовій послідовності;

– *проблемно-генетичний* – для систематизації ідеї В. Шмідт щодо виховання дітей для їхнього адекватного тлумачення й узагальнення;

– *ретроспективний* – для відновлення подій і процесів досліджуваного минулого за їхніми наслідками.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1889 р. і до 1937 р. та визначені роками життя В. Шмідт (1889 р. – дата народження, 1937 р. – дата смерті). Водночас, із огляду на логіку історичного та логічного, що вимагає аналізу перебігу досліджуваних процесів у їхній єдності й нерозривності, умотивованим є вивчення творчої спадщини педагога в роки її активної педагогічної і просвітницької діяльності (1917–1937 рр.).

Джерельну базу дослідження становлять:

– *праці В. Шмідт*: науково-педагогічні дослідження із проблем психоаналітичного виховання дітей; результати власних спостережень, публікації, доповіді, щоденники, епістолярій;

– *документи вітчизняних архівів*: Центрального державного архіву вищих органів влади та органів державного управління України (Ф. 166. Народний комісаріат освіти Української РСР/НКО УРСР) і Державного архіву м. Києва (Ф. 216. Київський Фребелівський інститут Київського Фребелівського товариства; Ф. 16. Київський університет 1834–1920 рр.);

– *праці педагогів* (Г. Гринько, Н. Крупська, П. Лесгафт, Я. Ряппо), *психологів, педологів* (П. Блонський, Л. Віготський, О. Залужний, А. Залкінд, С. Моложавий), *прихильників психоаналізу* (М. Вульф, І. Єрмаков, І. Перепель, В. Рижков, С. Шпільрейн) із проблеми дослідження;

– *періодичні педагогічні видання досліджуваного періоду* («Вестник воспитания» (1890–1917 рр.), «Народное просвещение» (1917–1937 рр.), «Путь просвещения» (1922–1931 рр.), «На путях к новой школе» (1922–1933 рр.), «Дошкольное воспитание» (1928 р.), «Педология» (1928–1932 рр.) та ін.);

– *інтерпретаційні джерела* (монографії, дисертації, матеріали міжнародних і всеукраїнських педагогічних конференцій);

– *довідкова література* (педагогічні та психологічні енциклопедії, словники, бібліографічні видання).

У ході дослідження було використано матеріали Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України, наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету, Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у ньому *вперше*:

– на основі цілісного ретроспективного аналізу життя, педагогічної діяльності та творчої спадщини узагальнено погляди В. Шмідт на проблеми виховання дітей;

– розкрито феномен педагогічної персоналії В. Шмідт; виокремлено передумови та чинники формування її світогляду та педагогічних поглядів (родинне виховання, освіта, близьке оточення, суспільно-політичні події);

– визначено зміст творчої спадщини (вивчення впливу харчових рефлексів на безумовні реакції; педагогічні аспекти психоаналізу, психоаналітичне виховання дітей раннього та дошкільного віку; організоване виховання в дитячому будинку; статеве виховання; дошкільна освіта та виховання; навчання і виховання дітей із відхиленнями у психічному розвитку; колективне виховання; «правильний» підхід до виховання дітей з увагою до їхніх конституційних і психологічних особливостей; вимоги до особистості вихователя й принципи роботи вихователів тощо), а також основні напрями науково-педагогічної діяльності В. Шмідт (громадсько-просвітницький, організаційно-реформаторський (дошкільний), психоаналітичний, корекційно-виховний);

– розкрито погляди Віри Шмідт на специфіку організації виховання дітей (змістово-організаційні засади діяльності Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність», принципи роботи вихователів, виховання у колективі, виховання і перевиховання дітей із відхиленнями в розвитку);

уточнено сутність ключових понять дослідження: «творча спадщина», «виховання», «проблеми виховання», «дитина», «психоаналітична педагогіка» та «психоаналітичне виховання»;

удосконалено уявлення про роль просвітницької та експериментальної педагогічної діяльності В. Шмідт у вітчизняному освітньому просторі означеного періоду;

подальшого розвитку набули систематизація та характеристика історіографії та джерельної бази дослідження.

До наукового обігу введено маловідомі джерела, що стосуються життя і діяльності В. Шмідт, а також віднайдено невідомі факти щодо спадщини В. Шмідт у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що висновки й основні положення дисертації доповнюють вітчизняне історико-педагогічне знання, сприяють освоєнню змісту виховної концепції В. Шмідт, зокрема ідей про виховання дітей раннього та дошкільного віку. Систематизовані й узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база дослідження можуть слугувати основою для розширення, доповнення та оновлення змісту навчальних дисциплін «Педагогіка», «Психологія», «Історія педагогіки», «Історія психології», «Теорія та методика виховання», а також стати в нагоді під час написання кваліфікаційних робіт і у процесі підвищення кваліфікації вчителів, психологів, соціальних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Рівненського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 107 від 14.06.2017 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 584/1 від 02.06.2017 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 341 від 16.06.2017 р.), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 01-16/723 від 08.06.2017 р.), Комунального закладу «Навчально-реабілітаційний центр» Рівненської обласної ради (довідка про впровадження № 45/1 від 29.05.2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження було представлено на науково-практичних конференціях різних рівнів:

міжнародних – VII Міжнародна конференція «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (Рівне, 2014 р.); Інтернет-конференція «Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития» (2015 р.); III Міжнародна науково-практична конференція «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2016 р.);

усеукраїнських – Всеукраїнська науково-практична конференція «Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади та практичні досягнення» (Київ, 2014 р.); XIV Всеукраїнська історико-педагогічна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти» (Київ, 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти, особистості, навчальна література, листування» (Київ, 2015 р.), Інтернет-конференція «Використання інформаційних технологій у сучасному виховному процесі» (2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Людина і суспільство: економічний та соціокультурний розвиток» (Рівне, 2017 р.); Всеукраїнський науково-практичний семінар «Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921)» (Київ, 2017 р.);

обласних – Наукова конференція науковців, аспірантів, здобувачів, педагогів-дослідників, керівників експериментальних навчальних закладів «Науково-орієнтована освіта та практика експериментальної педагогіки» (Рівне, 2016 р.).

Результати дослідження було обговорено й схвалено на засіданнях кафедри теорії і методики виховання, звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Рівненського державного гуманітарного університету, засіданнях кафедри педагогіки, психології та корекційної освіти та звітних конференціях науково-педагогічних працівників Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (2013–2017 рр.).

Публікації. Основний зміст роботи викладено у 18 одноосібних наукових публікаціях (2 статті у фахових виданнях (Index Copernicus), що внесено до міжнародних наукометричних баз, із яких 1 стаття в електронному фаховому виданні), серед них: 7 відображають основні положення дисертації, 6 мають апробаційний характер, 5 додатково представляють результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до них, висновків, списку використаних джерел (360 найменувань, із них 24 – іноземними мовами, зокрема 11 – архівних джерел). Загальний обсяг дисертації становить 274 сторінки друкованого тексту, основний зміст викладено на 185 сторінках. Рукопис містить 21 додаток (на 47 сторінках), 2 таблиці, 2 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; конкретизовано об'єкт і предмет наукового пошуку; окреслено хронологічні межі; сформульовано мету й основні завдання; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію результатів дослідження, публікації, структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі** – «*Теоретико-методологічні основи дослідження*» – обґрунтовано джерельну базу дослідження, схарактеризовано його категорійно-

поняттєвий апарат; проаналізовано історіографію проблеми в історико-педагогічній ретроспективі.

Аналіз джерельної бази досліджуваної проблеми дав змогу значний масив джерел розподілити на *шість* основних груп.

Першу групу становлять науково-педагогічні праці В. Шмідт, її епістолярій (листування з Д. Берлінгем, М. Кляйн, К. Чуковським, Ш. Радо, А. Фройд, В. Хоффером, Е. Шнайдером), у яких відображено основні наукові дослідження та погляди щодо практики виховання дітей.

Другу групу утворюють документи й матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також Державного архіву м. Києва: резолюції, протоколи засідань, статистичні дані щодо організації системи виховання дітей Наркомосом СРСР; матеріали київського періоду біографії В. Шмідт; документи і матеріали стосовно організації та діяльності Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність» (1921–1925 рр.).

Третю групу складають праці відомих педагогів (Г. Гринько, Н. Крупська, П. Лесгафт, Я. Ряппо), психологів і педологів (П. Блонський, Л. Виготський, О. Залужний, А. Залкінд, С. Моложавий), психоаналітиків (М. Вульф, І. Єрмаков, В. Рижков, С. Шпільрейн) із теми дослідження.

Четвертою групою є тогочасні періодичні видання, на сторінках яких було висвітлено досліджувану проблему. Серед таких – «Вестник воспитания», «Народное просвещение», «Путь просвещения», «На путях к новой школе», «Дошкольное воспитание», «Педология» тощо.

П'ята група – це джерела інтерпретаційного характеру, як-от: дисертації, монографії, публікації, присвячені досліджуваній темі та дотичні до неї, які дають змогу розкрити суспільно-політичні та культурологічні чинники формування світоглядних позицій В. Шмідт та схарактеризувати особливості її науково-педагогічної діяльності.

До *шостої групи* належить довідково-бібліографічна література, представлена педагогічними та психологічними енциклопедіями, словниками, бібліографічними виданнями.

З'ясовано сутність таких важливих для пропонованого історико-педагогічного дослідження понять, як: «творча спадщина», «педагогічне краєзнавство», «виховання», «проблеми виховання», «дитина», «дитинство», «психоаналітична педагогіка», «психоаналітичне виховання».

На основі категорійно-поняттєвого аналізу сформульовано визначення названих вище понять, а саме:

- *«творча спадщина»* – цінний для прийдешніх поколінь досвід науково-педагогічної діяльності, що вирізняється новизною, оригінальністю та індивідуальним стилем творця у відповідній галузі;

- *«проблеми виховання»* – складні теоретичні або практичні питання виховання, завдання формування особистості, що потребують вирішення, вивчення, дослідження для досягнення певної мети; суперечливі ситуації, що не мають однозначного вирішення (зі ступенем невизначеності) та є перешкодами на шляху до здобуття цілеспрямованого результату процесу виховання;

- *«психоаналітична педагогіка»* – галузь педагогіки, орієнтована на вивчення особистості дитини, забезпечення збереження її психіки, корекцію девіантних виявів у поведінковій сфері, побудову диференційованого виховного процесу на основі особистісного підходу, надання допомоги дитині у подоланні прихованих інстинктивних потягів несвідомого характеру, забезпечення максимальної співпраці батьків, педагогів, учнів у навчально-виховному процесі;

- *«психоаналітичне виховання»* – послідовна виховна діяльність, спрямована на виявлення природи глибинних підсвідомих мотивів поведінки дитини для вирішення завдання опанування дитиною своїх потягів за допомогою засобів розумної регуляції, з урахуванням особливостей її природного фізичного та психічного розвитку.

Історіографічний аналіз досліджуваної проблеми виконано в хронологічній послідовності відповідно до періодизації розвитку педагогічної думки, запропонованої Н. Гупаном (2002):

1-й етап (30-ті – перша половина 80-х років ХХ ст.) – фрагментарні згадки та початкове вивчення творчої спадщини В. Шмідт (М. Вульф (1930), В. Райх (1936), М. Яницький (1974), ж-л «Дефектологія» (1975) та ін.). Визначено, що на цьому відтинку часу наукова спадщина педагога була більш відома та високо поцінована серед західних науковців і майже не отримала належної оцінки в радянському науково-педагогічному дискурсі;

2-й етап (друга половина 80-х рр. ХХ ст. – до сьогодні) – охоплює наукові розвідки і зарубіжних, і українських дослідників (Ж. Марті (1992), А. Белкін, О. Литвинов (1992), О. Еткінд (1993), В. Овчаренко (1996; 1999), Ф. Бреннер (1999), В. Лейбін (1999), А. Анжеліні (2002), О. Обухов (2002), С. Ріхенбехер (2007), М. Мельникова (2009), І. Чиркова (2009), А. Парамонова (2009; 2010), Т. Шикалова (2010), О. Петренко (2011), О. Яницький (2014) та ін.), у яких проаналізовано окремі аспекти педагогічної, просвітницької та науково-експериментальної діяльності В. Шмідт.

Унаслідок історіографічного аналізу джерельної бази дисертації розкрито недостатню дослідженість творчої спадщини Віри Шмідт, фрагментарне висвітлення її внеску в теорію і практику виховання дітей, а також увиразнено доцільність вивчення проблеми виховання дітей у творчій спадщині дослідниці.

У другому розділі – **«Життєвий і творчий шлях В. Шмідт у контексті розвитку суспільно-політичної дійсності першої половини ХХ ст.»** – визначено основні передумови формування світоглядних позицій В. Шмідт; з'ясовано зміст та основні напрями діяльності, проведено ретроспективний аналіз її науково-педагогічної та просвітницької діяльності в контексті розвитку суспільно-політичної дійсності першої половини ХХ ст.

Дослідження та систематизація відповідних джерел уможливили реконструювання біографії В. Шмідт, виокремлення найважливіших віх її життя та наукової діяльності. Так, формування педагога як особистості припало на досить складний період вітчизняної історії – кінець ХІХ – поч. ХХ ст., коли країна стикнулася із проблемою модернізації всіх сфер життя. Установлено, що на формування поглядів і науково-педагогічного світогляду В. Шмідт впливали

такі *чинники*: 1) *родинне виховання*, яке сприяло формуванню таких особистісних якостей і рис характеру, як висока моральність, доброта, любов до Батьківщини, вірність ідеалам і принципам; 2) *освіта*, що надалі зумовила вибір науково-педагогічних пріоритетів. Віра Федорівна здобула на той час ґрунтовну освіту, навчаючись у Маріїнській жіночій гімназії в Одесі, на Бестужевських курсах у Санкт-Петербурзі, а згодом у Фребелівському педагогічному інституті в Києві, мала можливість ознайомитись із найновішими течіями в педагогіці та творчістю відомих педагогів; 3) *близьке оточення* (чоловік, син), що досить відчутно вплинуло на формування та становлення науково-педагогічних поглядів. Одруження зі знайомим науковцем О. Шмідтом і постійне перебування у високоінтелектуальному середовищі позитивно позначилися на формуванні стійких наукових інтересів і творчих пошуках дослідниці. Значним поштовхом до формування світоглядних позицій і визначення векторів наукових досліджень В. Шмідт стало народження сина, яке поглибило її зацікавлення питаннями виховання дітей; 4) *суспільно-політичні події* – революція 1905–1907 рр., Перша світова війна, революція 1917 р., утворення радянської держави, побудова нової системи освіти – виступали детермінантами формування світогляду В. Шмідт. Особливе враження на молоду просвітительку справили події 1905–1907 рр. (часу її навчання в Одеській гімназії). В епіцентрі революційних подій Віра Федорівна виявила власну активну громадянську позицію, сміливість сприймати зміни, заявляти про свій спротив до самодержавної влади. Ці риси надалі прислужилися їй у педагогічній діяльності: вона не боялася бути першовідкривачем, новатором, ентузіастом, готовим до постійного розвитку та самовдосконалення.

Аналіз життя В. Шмідт на тлі історії розвитку вітчизняної освіти вмотивував виокремлення основних напрямів її просвітницької діяльності, як-от: *громадсько-просвітницького*, що пов'язаний із популяризацією Вірою Шмідт ідей виховання дітей серед робітників і широкої громадськості; *організаційно-реформаторського* (дошкільного), представленого діяльністю В. Шмідт у дошкільному відділі Наркомосу (1917–1920 рр.) щодо розбудови дошкільної справи в радянській державі; *психоаналітичного*, що охоплює період роботи у психоаналітично зорієнтованому експериментальному закладі – Дитячому будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність» (1921–1925 рр.), а також на посаді секретаря Російського психоаналітичного товариства; *корекційно-виховного*, співвідносного з періодом роботи в Інституті вищої нервової діяльності (1925–1929 рр.), консультантом педагогічної консультації для батьків (1929 р.) і в Експериментальному дефектологічному інституті (1930 р.), зміст якої полягав у пошуку шляхів виховання і перевиховання дітей із відхиленнями в розвитку. Констатовано, що вектором означеної діяльності В. Шмідт було вироблення форм і методів «правильного» оцінювання стану розумово відсталих і дітей із відхиленнями у поведінці задля їхньої успішної соціалізації та життя в суспільстві.

У третьому розділі – *«Погляди Віри Шмідт на проблему організації виховання дітей»* – висвітлено специфіку виховання дітей у радянському

освітньому просторі 20-х років ХХ ст.; розглянуто внесок дослідниці в організацію виховання дітей у Дитячому будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність» (1921–1925 рр.); проаналізовано погляди В. Шмідт на особливості роботи вихователів, розкрито загальнопедагогічні та психоаналітичні підходи В. Шмідт до організації виховання дітей раннього і дошкільного віку, зокрема колективного і корекційного.

З'ясовано основні чинники, які визначали специфіку організації радянського виховного простору 20-х років ХХ ст., тобто періоду найбільшої науково-педагогічної активності В. Шмідт. У процесі аналізу відповідної літератури й архівних джерел встановлено зумовленість особливостей виховання дітей у радянській державі у 20-ті роки ХХ ст. кризою перехідного періоду в країні, високими показниками дитячої смертності й безпритульності та злочинності. На систему освіти окресленого періоду покладали завдання пошуку нових форм і методів навчання та виховання дітей, детерміновані вимогами нових соціально-політичних реалій, які передбачали виховання «будівників» і «захисників» комунізму з «новим революційним мисленням». Такі завдання слугували предметом досліджень із педології, рефлексології, психотехніки та психоаналізу, досить поширених у радянській педагогіці 20-х рр. ХХ ст. і підтримуваних владою.

В. Шмідт зосередилася на вивченні ролі організованого виховання дітей, починаючи із дошкільного віку; вважала доцільним створення дошкільних установ для дітей, позаяк організація таких уможливить прихід дітей до школи із певним запасом навичок, досвіду, «часто грамотними».

У дослідженні з'ясовано, що В. Шмідт здійснила вагомий внесок в організацію та функціонування психоаналітично зорієнтованого закладу – Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність» (1921–1925 рр.), метою функціонування якого було застосування психоаналітичних положень до виховання дітей раннього та дошкільного віку та розроблення науково обґрунтованої психоаналітичної педагогіки. Перед колективом закладу стояли завдання вирішення питань суспільного виховання психічно здорових дітей із позиції психоаналізу; організація науково-теоретичних досліджень у галузі психоаналізу; проведення роботи з педагогічним персоналом щодо використання результатів нових наукових досліджень із психоаналізу у практиці суспільного виховання. Особливістю діяльності Дитячого будинку було те, що більшість його вихованців складала діти партійних високопосадовців. В. Шмідт відповідала за майже всю роботу закладу, зокрема займалася організацією та проведенням спостереження за життєдіяльністю дітей і вихователів Дитячого будинку-лабораторії.

У розділі виокремлено й схарактеризовано запропоновані В. Шмідт психоаналітичні підходи до системи виховання дітей у Дитячому будинку-лабораторії, а саме: наявність у дитини підсвідомого життя, що потрібно відрізнити від свідомих виявів; наявність у дитини домінуючого принципу насолоди, який пронизує все її життя; розвиток сексуального інстинкту дитини, який має декілька фаз; наявність у дитини процесів сублімації і витіснення;

наявність у дитини прив'язаності до батьків, яка може бути перенесена на осіб, що їх замінюють (учителів, вихователів, лікарів); психічний детермінізм, який пронизує все життя дитини, всі вияви її поведінки.

Визначено сформульовані В. Шмідт педагогічні принципи виховання в Дитячому будинку-лабораторії, як-от:

1. Необхідність виховання із перших днів життя дитини. Ранній вік – один із найважливіших періодів, коли відбувається закладення всіх можливостей розвитку в майбутньому.

2. Пріоритетність для вихователя у педагогічній роботі не теоретичних міркувань, а реальних спостережень за дітьми.

3. Зорієнтованість діяльності педагога на індивідуальні особливості кожної дитини.

4. Зобов'язаність вихователя уникати суб'єктивних висновків про зовнішні вияви поведінки в дітей (особливо несвідомих намірів) з огляду на концептуальні положення біогенетичного розуміння розвитку дитини.

5. Залежність успіху виховання від виконання трьох важливих умов:

- налагодження довірливих взаємин між вихователем і вихованцем;
- розвиток дитини в колективі своїх однолітків;
- забезпечення сприятливої зовнішньої обстановки, створення здорового з педагогічної точки зору оточення.

6. Необхідність виконання трьох найвагоміших завдань виховання упродовж перших років життя дитини:

- поступове пристосування до вимог реальності;
- опанування дитиною своїх функцій;
- «прокладання шляхів» сублімації інфантильних виявів потягу.

Визначено диференційовані В. Шмідт основні принципи роботи вихователів: заборона покарань і розмов суворим тоном; заборона надмірного вияву ніжності й ласки до дітей; заборона бурхливих виявів любові дорослими, які швидше слугують для задоволення дорослих, а не для потреб дітей; заборона суб'єктивного оцінювання дітей, що не зрозуміле дітям і слугує лише для задоволення честолюбства та почуття власної гідності дорослих; оцінювання не самої дитини, а результатів її діяльності; максимальна стриманість у присутності дітей.

Обґрунтовано важливість у творчій спадщині В. Шмідт осмислення проблеми колективного виховання дітей. З'ясовано, що формування психолого-педагогічних поглядів В. Шмідт на виховання відбувалося в контексті комуністичної ідеології з її постулатами про фундаментальність для соціального суспільства принципів колективізму та про визнання нормою життя в ньому відповідальності перед колективом, підпорядкування інтересів особистості інтересам колективу. Тому дослідниця вважала, що саме в колективі можливі повноцінний розвиток особистості дитини, її соціалізація, реалізація принципу підпорядкування особистих інтересів інтересам групи. Емпіричним шляхом В. Шмідт визначила оптимальну для кожного вікового періоду кількість дітей у колективі. У разі перевищення такої оптимальної кількості вже буде не колектив,

а юрба, в якій дитина не зможе нормально розвиватися та не набуде потрібного зв'язку із реальністю.

В. Шмідт зібрала значний дослідницький матеріал про ранній розвиток дітей, їхні звички, особливості вияву почуттів і захоплень, про виховання їхнього характеру та взаємин з іншими тощо. Педагог вивчала проблему виховання дітей у нормі й за відхилень у розвитку; питання про шкідливий вплив на формування психічного розвитку дитини, обґрунтовуючи, що несприятливі умови формують психопатоподібні вияви поведінки дитини. В. Шмідт довела, що не тільки різні діти по-різному реагують на ті самі обставини, але й одна і та сама дитина в різні періоди свого життя може дати відмінні реакції за аналогічних обставин.

Педагогічна діяльність і творча спадщина Віри Федорівни Шмідт становить значний інтерес для сучасної педагогіки й психології: порушені дослідницею проблеми виховання актуальні й сьогодні. Творче використання досвіду, спадщини В. Шмідт за сучасних умов сприятиме підвищенню ефективності педагогічного процесу, вирішенню різноманітних проблем виховання дітей, організації гармонійного, природного, повноцінного розвитку дитини.

ВИСНОВКИ

За результатами наукового дослідження, отриманими у процесі вирішення поставлених завдань, сформульовано такі висновки:

1. Здійснене у ході дослідження обґрунтування джерельної бази дисертації дало змогу виокремити у ній шість основних груп: *праці В. Шмідт* (науково-педагогічні дослідження із проблем психоаналітичного виховання дітей; результати науково-дослідних спостережень, публікації, доповіді, щоденники, епістолярій); *документи вітчизняних архівів* – Центрального державного архіву вищих органів влади та органів державного управління України (Ф. 166. Народний комісаріат освіти Української РСР/НКО УРСР), Державного архіву м. Києва (Ф. 216. Київський Фребелівський інститут Київського Фребелівського товариства; Ф. 16. Київський університет 1834–1920 рр.); *праці педагогів* (Г. Гринько, Н. Крупська, П. Лесгафт, Я. Ряппо), *психологів, педологів* (П. Блонський, Л. Виготський, О. Залужний, А. Залкінд, С. Моложавий), *прихильників психоаналізу* (М. Вульф, І. Єрмаков, В. Рижков, С. Шпільрейн) із теми дослідження; *періодичні педагогічні видання означеного періоду* («Вестник воспитания», «Народное просвещение», «Путь просвещения», «На путях к новой школе», «Дошкольное воспитание», «Педология» й ін.); *джерела інтерпретаційного характеру* (монографії, дисертації, автореферати); *довідкова література* (педагогічні та психологічні енциклопедії, словники, бібліографічні видання).

На основі науково-теоретичного аналізу літератури з проблеми уточнено сутність таких *ключових понять* дослідження як: «творча спадщина», «педагогічне краєзнавство», «виховання», «проблеми виховання», «дитина», «дитинство», «психоаналітична педагогіка», «психоаналітичне виховання».

Розкрито тогочасне тлумачення «психоаналітичного виховання» як послідовної виховної діяльності, спрямованої на виявлення природи глибинних

підсвідомих мотивів поведінки дитини, для вирішення завдання опанування дитиною своїх потягів за допомогою засобів розумної регуляції з врахуванням особливостей її природного фізичного та психічного розвитку.

Історіографію дослідження класифіковано за хронологічним і проблемним підходами та виокремлено у ній *два етапи*. Перший етап (*30-ті – перша половина 80-х років ХХ ст.*) – фрагментарні згадки та початкове вивчення творчої спадщини В. Шмідт (М. Вульф, В. Райх, М. Яницький та ін.). У цей час здобутки педагога були більш відомі та високо поціновані серед західних науковців, проте не отримали належного висвітлення й оцінки у вітчизняному науково-педагогічному дискурсі, де були представлені поодинокими розвідками. Другий етап (*друга половина 80-х рр. ХХ ст. – до сьогодні*) охоплює наукові праці (А. Анжеліні, А. Белкін і О. Литвинов, Ф. Бреннер, О. Еткінд, В. Лейбін, Ж. Марті, М. Мельникова, О. Обухов, В. Овчаренко, А. Парамонова, О. Петренко, С. Ріхенбехер, І. Чиркова, Т. Шикалова, О. Яницький та ін.), у яких проаналізовано окремі напрями й аспекти педагогічної, психологічної, просвітницької та науково-експериментальної діяльності В. Шмідт.

2. Виокремлено передумови та чинники формування світогляду й педагогічних поглядів В. Шмідт, серед яких: *родинне виховання*, що заклало любов до Батьківщини, сприяло накопиченню знань з історії і культури, формуванню особистісних якостей, як-от: високої моральності, доброти, вірності ідеалам і принципам, інтересу до педагогічної професії; *освіта* (Маріїнська жіноча гімназія у м. Одесі, Бестужевські курси у м. Санкт-Петербурзі, Фребелівський педагогічний інститут у м. Києві), що уможливило ознайомлення В. Шмідт із найновішими течіями в педагогіці та зумовило становлення науково-педагогічних пріоритетів майбутньої просвітительки; *близьке оточення*, а саме одруження з відомим науковцем О. Шмідтом і народження сина, що визначило формування стійких наукових інтересів і творчі пошуки В. Шмідт у царині виховання дітей; *суспільно-політичні події* (революція 1905–1907 рр., Перша світова війна, революція 1917 р., утворення радянської держави, побудова нової системи освіти), що вплинули на формування активної громадянської позиції майбутньої просвітительки, готовності адекватно сприймати зміни та пристосовуватись до нових реалій життя.

3. Доведено, що основний зміст творчої спадщини В. Шмідт був досить різновекторним і охоплював: вивчення впливу харчових рефлексів на безумовні реакції; педагогічні аспекти психоаналізу, психоаналітичне виховання дітей раннього та дошкільного віку; організоване виховання в дитячому будинку; статеве виховання; дошкільну освіту та виховання; навчання і виховання дітей із відхиленнями у психічному розвитку; колективне виховання; «правильний» підхід до виховання дітей з увагою до їхніх конституційних і психологічних особливостей; вимоги до особистості вихователя, принципи роботи вихователів тощо.

Визначено найважливіші напрями просвітницької та науково-педагогічної діяльності В. Шмідт: *громадсько-просвітницький* (популяризація Вірою Шмідт

ідей виховання дітей серед широкої громадськості та у періодичній пресі); *організаційно-реформаторський (дошкільний)* (робота у дошкільному відділі Наркомосу (1917–1920 рр.), де В. Шмідт провадила активну діяльність у справі організації дошкільного виховання в радянській державі, виявляла значні організаторські здібності та вміння педагога-дошкільника); *психоаналітичний* (участь в організації та функціонуванні Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність» (1921–1925 рр.), Російського психоаналітичного товариства, роботі міжнародних психоаналітичних конгресів, де В. Шмідт доклала свої ґрунтовні знання із психоаналітичної методології та практики виховання дітей); *корекційно-виховний* (робота в Експериментальному дефектологічному інституті, Інституті вищої нервової діяльності та консультантом педагогічної консультації для батьків, яка передбачала пошук методів виховання дітей із відхиленнями в розвитку).

4. Розкрито погляди Віри Федорівни Шмідт на специфіку організації виховання дітей.

Досліджено внесок В. Шмідт у науково-педагогічну діяльність експериментального виховного закладу – Дитячого будинку-лабораторії, що полягав у: формуванні педагогічних і психоаналітичних підходів до виховання, забезпеченні організації та проведення систематичного наукового спостереження за життєдіяльністю дітей і вихователів на основі психоаналітичної методології; систематизації та обробці науково-практичних матеріалів спостереження; реалізації педагогічного супроводу науково-дослідної виховної діяльності закладу; виробленні рекомендацій практичного характеру щодо виховання дітей для педагогів і вихователів.

Проведений аналіз систематизованих поглядів В. Шмідт на специфіку виховання дітей дав змогу стверджувати: педагог узагальнила ідеї вільного виховання, в епіцентрі якого – дитина з її біологічними та психічними особливостями, що передбачало спокійне, неавторитарне ставлення до всіх природних фізіологічних і психічних виявів у поведінці дитини. Дослідниця наголошувала на важливості раннього віку як одного із найвагоміших життєвих періодів, під час якого проходить закладення основ усіх можливостей розвитку в майбутньому; переконувала в необхідності здійснення виховного процесу на ґрунті глибинного знання психіки дитини та з увагою до її підсвідомих внутрішніх потягів.

Виокремлено обґрунтовані В. Шмідт принципи роботи вихователів, а саме: відсутність покарань і розмов суворим тоном; відсутність надмірного вияву ніжності та ласки до дітей; заборона бурхливих виявів любові дорослими; заборона суб'єктивного оцінювання дітей, оцінювання не самої дитини, а результатів її діяльності; максимальна стриманість у присутності дітей.

З'ясовано, що дослідниця надавала провідного значення вихованню дитини в колективі, де можливі повноцінний розвиток особистості, її соціалізація, реалізація принципу підпорядкування особистих інтересів інтересам групи. Визначено, що аналіз Вірою Федорівною Шмідт колективного життя дітей передбачав вивчення питань обмеження дитячої діяльності, вияву в дітей

почуттів власності та жадібності, конфліктів, впливу зовнішньої обстановки на розвиток особистості дитини.

Доведено, що творча спадщина В. Шмідт представляє цінний для педагогів та психологів матеріал щодо бачення «правильного» підходу до виховання дітей з увагою до їхніх конституційних і психологічних особливостей.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективним напрямом наукової роботи є обґрунтування можливості та доцільності екстраполювання конструктивних ідей В. Шмідт у сучасну систему освіти та виховання дітей. Предметом окремого наукового дослідження може бути порівняльний аналіз науково-педагогічних ідей просвітительки й інших вітчизняних чи зарубіжних педагогів, педологів окресленого періоду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

1. Шпичак І. П. Психоаналітичні ідеї в контексті радянської освітньої політики першої половини ХХ ст. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. зб. наук. праць. Київ, 2014. Вип. 18 (2). С. 431–437.

2. Шпичак І. П. Роль В. Ф. Шмідт в організації статевого виховання дітей на засадах психоаналізу. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць*. Київ, 2015. Вип. 24 (34). С. 85–89.

3. Шпичак І. П. Психолого-педагогічні особливості роботи вихователів (на прикладі дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність (1921–1925 рр.)»). *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича*. Чернівці, 2015. Вип. 766. С. 213–218 (Серія «Педагогіка і психологія»).

4. Шпичак І. П. Щоденник матері В. Ф. Шмідт як спроба комплексного вивчення феноменології дитинства. *Научные труды SWorld*. електрон. междунар. период. научн. издание. 2015. Вып. 4 (41). Том 7. URL : <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/component/search/?searchword=речь+педагога&submit=Search&searchphrase=any&ordering=newest>. (Дата звернення: 22.12.2015).

5. Шпичак І. П. Експериментальне дослідження розвитку особистості дитини в колективі (на прикладі дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність»). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2016. Вип. 1. С. 355–363.

6. Шпичак І. П. Проблеми розвитку та виховання особистості у спадщині вітчизняних психоаналітиків 20-х років ХХ ст. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 3. С. 71–74.

7. Шпичак І. П. Інноваційні форми соціального виховання дітей (20-ті роки ХХ ст.): пошуки, реалії, перспективи. *Інноватика у вихованні: зб. наук. праць*. Рівне, 2017. Вип. 5. С. 279–287.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Шпичак І. П. Застосування психоаналітичних підходів до виховання дітей дошкільного віку у Дитячому Будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність» (1921–1925 рр.). *Наука, освіта, суспільство очима молодих: матеріали VII Міжнародної науково–практичної конференції студентів та молодих науковців. Частина 1. Психолого-педагогічний напрям.* (м. Рівне, 15 трав. 2014). Рівне, 2014. С. 166–168.

9. Шпичак І. П. Роль В. Ф. Шмідт в організації дошкільного виховання дітей на засадах психоаналізу. *Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти: збірник тез і анотованих матеріалів XIV Всеукраїнської історико-педагогічної науково-практичної конференції* (м. Київ, 14 листоп. 2014). Київ, 2014. С. 104–105.

10. Шпичак І. П. Внесок В. Ф. Шмідт в організацію діяльності дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність» (1921–1925 рр.). *Освіта крізь призму мікроісторії: заклади освіти, особистості, навчальна література, листування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 22 жовт. 2015). Київ, 2015. С. 299–309.

11. Шпичак І. П. Проблема психічного розвитку дітей раннього та дошкільного віку (на основі щоденникових спостережень В. Ф. Шмідт). *Інноватика у вихованні: зб. наук. пр.* Рівне, 2015. Вип. 2. С. 296–302.

12. Шпичак І. П. Особливості організації виховання дітей у вітчизняному освітньому просторі (20-ті рр. XX ст.). *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції: у 3 ч.* (м. Суми, 8 груд. 2016). Суми, 2016. Ч. 3. С. 81–84.

13. Шпичак І. П. Суспільно-політична зумовленість становлення системи соціалу в Україні (1920 р.). *Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921): зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару* (м. Київ, 17 травня 2017). Київ, 2017. С. 52–54.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Шпичак І. П. Самоактуалізація як необхідна умова особистісного зростання педагога. *Нова педагогічна думка.* 2010. № 2. С. 71–73.

15. Шпичак І. П. Проблеми розв'язання та усунення педагогічних конфліктів. *Нова педагогічна думка.* 2011. № 4. С. 74–76.

16. Шпичак І. П. Мотиваційна готовність педагога до здійснення інноваційної діяльності. *Нова педагогічна думка.* 2012. № 2. С. 114–116.

17. Шпичак І. П. Педагогічна сутність і структура конкурентоспроможного фахівця. *Нова педагогічна думка.* 2012. С. 154 (спецвипуск).

18. Шпичак І. П. Психологічна підготовка керівника навчального закладу до роботи в умовах соціально-економічних змін. *Нова педагогічна думка.* 2014. № 2. С. 25–27.

АНОТАЦІЇ

Шпичак І. П. Проблеми виховання дітей у творчій спадщині В. Ф. Шмідт (1889–1937 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Рівненський державний гуманітарний університет. – Рівне, 2017.

У роботі цілісно досліджено проблему виховання дітей у творчій спадщині педагога, педолога, психоаналітика Віри Федорівни Шмідт. Уточнено сутність ключових понять дослідження: «творча спадщина», «виховання», «проблеми виховання», «дитина», «дитинство», «психоаналітична педагогіка» та «психоаналітичне виховання».

Визначено зміст творчої спадщини В. Шмідт, яким охоплено: педагогічні аспекти психоаналізу, психоаналітичне виховання дітей раннього та дошкільного віку; організоване виховання в дитячому будинку; статеве виховання; дошкільну освіту та виховання; навчання і виховання дітей із відхиленнями у психічному розвитку; колективне виховання; «правильний» підхід до виховання дітей з увагою до їхніх конституційних і психологічних особливостей; вимоги до особистості вихователя й принципи роботи вихователів тощо; а також основні напрями науково-педагогічної діяльності В. Шмідт (громадсько-просвітницький, організаційно-реформаторський (дошкільний), психоаналітичний, корекційно-виховний). Розкрито погляди Віри Шмідт на специфіку організації виховання дітей (змістово-організаційні засади діяльності Дитячого будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність», принципи роботи вихователів, виховання у колективі й ін.).

Ключові слова: В. Ф. Шмідт, творча спадщина, проблеми виховання, дитина, психоаналітична педагогіка, психоаналітичне виховання, Дитячий будинок-лабораторія, педологія, психоаналіз.

Шпычак И. П. Проблемы воспитания детей в творческом наследии В. Ф. Шмидт (1889–1937 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Ривненский государственный гуманитарный университет. – Ривне, 2017.

В работе осуществлено целостное исследование проблемы воспитания детей в творческом наследии педагога, педолога, психоаналитика Веры Федоровны Шмидт. Уточнена сущность ключевых понятий исследования: «творческое наследие», «воспитание», «проблемы воспитания», «ребенок», «детство», «психоаналитическая педагогика», «психоаналитическое воспитание».

Определено содержание творческого наследия В. Шмидт, включающее: педагогические аспекты психоанализа, психоаналитическое воспитание детей раннего и дошкольного возраста; организованное воспитание в детском доме; половое воспитание; дошкольное образование и воспитание; обучение и воспитание детей с отклонениями в психическом развитии; коллективное

воспитание; «правильный» подход к воспитанию детей с учетом их конституционных и психологических особенностей; требования к личности воспитателя и принципы работы воспитателей и др.; а также основные направления научно-педагогической деятельности В. Шмидт (общественно-просветительский, организационно-реформаторский (дошкольный), психоаналитический, коррекционно-воспитательный). Раскрыты взгляды Веры Шмидт на специфику организации воспитания детей (содержательно-организационные принципы деятельности Детского дома-лаборатории «Международная солидарность», принципы работы воспитателей, воспитание в коллективе и др.).

Ключевые слова: В. Ф. Шмидт, творческое наследие, проблемы воспитания, ребенок, психоаналитическая педагогика, психоаналитическое воспитание, Детский дом-лаборатория, педология, психоанализ.

Shpychak I. P. Problems of Children Education in the Creative Heritage of V. F. Shmidt. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences, Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Rivne State University of Humanities. – Rivne, 2017.

The integral research of children education problems in the creative heritage of a pedagogue and analytical psychologist Vira Fedorivna Shmidt has been carried out. The essence of the key concepts of the investigation that is «creative heritage», «education», «education problems», «a child», «childhood», «psychoanalytic pedagogy» and «psychoanalytic education» have been clarified; it has been found out that «psychoanalytic education» was conceived as a systematic educational activity referred to revealing the nature of underlying subconscious motives of child's behaviour in order to solve a task of mastering instincts by a child with the help of means of reasonable regulation taking into account the peculiarities of his natural physical and mental development.

The historiography of the research has been classified according to chronological and problematic approaches and two stages have been distinguished. The first stage (from the 30s to the first half of the 80s of XXth century) includes fragmented references and the initial study of the creative heritage of V. Shmidt (M. Wolf, W. Reich, M. Yanytskyi and others). In those times, the figure of the pedagogue was more well-known and highly appreciated among western scholars; in the domestic scientific-pedagogical discourse it did not receive proper coverage and evaluation and was represented by limited studies. The second stage (from the second half of the 80s of XXth century to nowadays) includes scientific works (A. Angelini, A. Belkin and O. Lytvynov, F. Brenner, A. Etkind, V. Leibin, J. Marti, M. Melnykova, O. Obukhov, V. Ovcharenko, A. Paramonova, O. Petrenko, S. Richenbecher, I. Chyrkova, T. Shykalova, O. Yanytskyi and others) in which the analysis of specific directions and aspects of pedagogical, psychological, educational and scientific-experimental activity of V. Shmidt was performed.

The conception of the role of educational and experimental pedagogical activity of V. Shmidt in the national educational space of the investigated period has been improved; on the basis of problematic and chronological approaches the sources of the research have been divided into six groups: the works of V. Shmidt; documents of a number of national archives; the works of pedagogues, psychologists, paedologists, psychoanalysis followers; periodical pedagogical issues of the investigated period; interpretive sources; reference literature.

The phenomenon of pedagogical personality of V. Shmidt has been revealed; the preconditions and factors of the outlook and pedagogical views formation have been characterized (family upbringing, education, family, socio-political developments). The content of the creative heritage of V. Shmidt has been defined and it includes: studying the influence of food reflexes on unconditional responses; pedagogical aspects of psychoanalysis, psychoanalytic education of early aged and pre-school children; organized education in orphanages; sexual education; pre-school education; training and education of children with disabilities in mental development; education in a group; «correct» approach to the children education taking into account their body habitus and psychological peculiarities; requirements to the personality of an educator and working principles of educators etc. The main directions of scientific and pedagogical activity of V. Shmidt have been characterized: public education (Vira Shmidt popularized ideas about educating children among the general public and in the periodical press); organizational and reformatory (pre-school) (work in the pre-school department of People's Commissariat of Education (1917–1920), where V. Shmidt actively pursued the organization of pre-school education in the Soviet state, demonstrated exceptional organizational competences and skills of a pre-school teacher); psychoanalytic (participation in the organization and functioning of Children's Home-Laboratory «International Solidarity» (1921–1925), Russian Psychoanalytic Society, international psychoanalytic congresses, where V. Shmidt revealed her profound knowledge of the psychoanalytic methodology and practice of children education); special educational (work at the Experimental Defectology Institute, the Institute of Higher Nervous Activity and as a consultant of Pedagogical Consultation Centre for Parents, which provided the search of education methods for children with disabilities in mental development).

The views of Vira Shmidt on the organization specificity of children education have been revealed (content and organizational principles of Children's Home-Laboratory «International Solidarity», working principles of educators, education in a group, education and rehabilitation of children with disabilities in development).

The working principles of educators V. Shmidt founded have been singled out, namely: absence of punishments and strict tone of conversations; absence of excessive manifestation of tenderness and affection for children; prohibition of violent manifestation of love by adults; prohibition of subjective assessment of children; assessment not of the child, but the results of his activities; maintenance of maximum restraint in the presence of children.

It has been found out that the researcher attached considerable importance to children education in a group, where an individual receives fully development and

socialization, and a principle of personal interests subordination to the interests of the group is realized. It has been determined that Vira Fedorivna Shmidt's analysis of the life of children in groups concerned the study of restrictions of children activities, revealing the sense of ownership and greed of children, conflicts, the influence of the external environment on the development of child's personality.

It has been proved that the creative heritage of V. Shmidt includes valuable material for pedagogues and psychologists to comprehend the «correct» approach to children education taking into account their body habitus and psychological peculiarities.

Key words: V. F. Shmidt, creative heritage, education problems, a child, psychoanalytic pedagogy, psychoanalytic education, Children's Home-Laboratory, paedology, psychoanalysis.

Підписано до друку 10.11.2017. Формат 60x90 1/16.
Папір офсет. Гарнітура Times New Roman. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. №511/2

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету
м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 12, тел. (0362) 26-48-83